

**Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»**

**Соціально-гуманітарний факультет
Кафедра загальної та диференціальної психології**

МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ГАЛУЗІ ПСИХОЛОГІЇ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

до самостійної та індивідуальної роботи для здобувачів
третього рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія

Одеса – 2024 рік

Рекомендовано рішенням вченої ради Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (протокол №1 від 29.08.2024 року).

Рецензенти:

Оксана ВДОВІЧЕНКО – доктор психологічних наук, професор кафедри теорії та методики практичної психології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», декан соціально-гуманітарного факультету.

Наталя МЕЛЕНЧУК – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки та психології Міжнародного гуманітарного університету.

Методологія наукових досліджень у галузі психології: навчально-методичні рекомендації до самостійної та індивідуальної роботи для здобувачів третього рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія; кафедра загальної та диференціальної психології. Укладач: Ольга САННІКОВА. Одеса: Університет Ушинського, 2024. 35 с.

Навчально-методичні рекомендації з курсу «Методологія наукових досліджень у галузі психології» розроблені відповідно до навчального плану і складаються з навчальної програми курсу, питань до самоконтролю, завдань для самостійної та індивідуальної роботи, глосарію та списку рекомендованої літератури. Вивчення дисципліни допоможе здобувачам орієнтуватися в методології науки психології, в принципах, методах і методиках психологічної науки, особливостях їх застосування, у тому числі для проведення наукових і практичних психологічних досліджень.

Матеріали призначені для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, які навчаються за спеціальністю 053 Психологія Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

ЗМІСТ

1. Опис навчальної дисципліни	4
2. Пояснювальна записка	5
3. Критерії оцінювання за різними видами роботи	7
4. Структура навчальної дисципліни	10
5. Програма навчальної дисципліни	11
6. Самостійна та індивідуальна робота	14
7. Форми підсумкового контролю успішності здобувачів.....	30
8. Шкала оцінювання за всіма видами контролю	30
9. Рекомендовані джерела інформації	30
10. Глосарій.....	32

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, ОНП, спеціальність, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів –3	Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки	Статус дисципліни: обов’язкова	
Модуль – 1	Спеціальність: 053 Психологія ОНП Психологія	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 3		1-й	1-й
Індивідуальне науково-дослідне завдання – тези/ есе		Семестр:	
Загальна кількість годин – 90		2-й	2-й
		Лекції	
		10 год.	2 год.
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента – 3	Рівень вищої освіти: третій (освітньо-науковий) Ступінь освіти: доктор філософії (PhD)	Практичні, семінарські	
		14 год.	4 год.
		Лабораторні	
		Самостійна робота	
		46 год.	64 год.
		Індивідуальні завдання:	
	20 год.	20 год.	
	Вид контролю: залік		

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – 26,7 % : 73,3 %

для заочної форми навчання – 6,7% : 93,3 %

2. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Мета навчальної дисципліни «Методологія наукових досліджень у галузі психології» сформувати у здобувачів: систему знань про різні рівні методології психології, про властиві для цих рівнів компоненти наукового апарату; категоріально-поняттєвий апарат наукових досліджень з психології; теоретичні, емпіричні й практичні дослідження з психології; етапи, процедури наукового дослідження; а також сформувати вміння та навички: доведення експериментальних даних, їх втілення у практику; наукового обґрунтування та проєктування методів дослідження; узагальнення, інтерпретації встановлених фактів та презентації результатів власного дослідження; застосовування інструментів і технологій пошуку інформації.

Передумови для вивчення дисципліни: для вивчення навчальної дисципліни «Методологія наукових досліджень у галузі психології» здобувачі мають опанувати знання з таких навчальних дисциплін як «Актуальні проблеми психології», «Теорії та концепції пізнання психічних явищ».

Очікуванні програмні результати навчання:

ПРН1. Мати передові концептуальні та методологічні знання щодо обраної для дослідження проблеми у сфері психології / на межі предметних галузей, а також дослідницькі уміння, достатні для проведення наукових і прикладних досліджень на рівні світових досягнень з психології.

ПРН2. Розуміти загальні принципи та методи психології, а також методологію наукових досліджень, застосувати їх у власних дослідженнях у сфері психології та у викладацькій практиці.

ПРН4. Планувати і виконувати експериментальні та/або теоретичні та/або практико-орієнтовані дослідження з психології та дотичних міждисциплінарних напрямів із дотриманням норм професійної і академічної етики, виявляти лідерство, автономність і відповідальність під час їх реалізації.

ПРН5. Застосовувати сучасні інструменти і технології пошуку, оброблення та аналізу інформації, статистичні методи аналізу даних, спеціалізовані бази даних та інформаційні системи, розробляти інноваційні дослідницькі методики у сфері психології, перевіряти їх ефективність.

ПРН6. Критично і системно оцінювати результати власної науково-дослідної роботи і результати інших дослідників у контексті усього комплексу сучасних знань щодо досліджуваної проблеми, визначати перспективи подальших наукових розвідок.

Унаслідок вивчення навчальної дисципліни здобувачі мають

Знати:

- поняттєво-категоріальний апарат методології психологічної науки;
- особливості застосування інформаційно-комунікаційних технологій, новітніх наукових розробок в процесі самостійної науково-дослідної діяльності;
- роль і місце загально-психологічних і конкретно-психологічних принципів організації і проведення наукових психологічних досліджень;
- типологію об'єктів психологічного дослідження, підходи до розуміння та визначення предмету, мети, завдань наукового дослідження;
- етапи підготовки, проведення, обробки і інтерпретації результатів наукового дослідження;

- методи систематизації та обробки наявної інформації;
- методологічне обґрунтування та створення методів, процедур і методик психологічного дослідження інноваційного спрямування;
- сучасні методи професійної психодіагностики;
- типи опису результатів наукових психологічних досліджень.

Уміти:

- аналізувати й узагальнювати відомості щодо сутності психологічних явищ та проблем;
- використовувати сучасні інструменти і технології пошуку, оброблення та аналізу інформації;
- володіти категоріально-понятійним апаратом та методико-технологічним інструментарієм сучасної психологічної науки і практики;
- розробляти та апробувати науково-обґрунтовані методи, інноваційні дослідницькі психодіагностичні методики, перевіряти їх ефективність;
- підбирати відповідний меті та завданням дослідження психодіагностичний та математико-статистичний апарат для використання в науково-дослідному процесі;
- критично оцінювати та аналізувати результати наукових досліджень, формулювати висновки;
- дотримуватися принципів професійної етики та академічної доброчесності;
- розробляти рекомендації з використанням новітніх технологій у розв'язанні поставлених професійних завдань;
- ідентифікувати наукові та практичні проблеми, готувати наукові тексти та доповіді;
- здійснювати публічну апробацію результатів досліджень та демонструвати вміння усної та писемної комунікації;
- визначати перспективи подальших наукових розвідок.

Міждисциплінарні зв'язки: «Сучасні методи дослідження в психології», «Науково-дослідна практика», «Актуальні проблеми психології», «Теорії та концепції пізнання психічних явищ», «Психологія наукової діяльності».

Опановуючи зміст навчальної дисципліни здобувач повинен дотримуватися принципів академічної доброчесності:

- сумлінно, вчасно і самостійно (крім випадків, які передбачають групову роботу) виконувати навчальні завдання, завдання проміжного та підсумкового контролю;
- бути присутнім на всіх навчальних заняттях, крім випадків, викликаних поважними причинами;
- ефективно використовувати час на навчальних заняттях для досягнення навчальних цілей, не марнуючи його на зайві речі;
- сумлінно виконувати завдання з самостійної роботи, користуватися інформацією з надійно перевірених джерел, опрацьовувати запропоновані та додаткові літературні джерела та Інтернет-ресурси.

Для навчальної дисципліни «Методологія наукових досліджень у галузі психології» за навчальним планом передбачається підсумковий контроль у формі

заліку. Кількість балів, необхідних для заліку (не менше 60), аспірант отримує під час участі у практичних заняттях, виконання усіх видів самостійної роботи, контрольної роботи та ІНДЗ.

3. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗА РІЗНИМИ ВИДАМИ РОБОТИ

Вид роботи	бали	Критерії
Практичне заняття	0	Здобувач виявляє повне незнання навчального матеріалу, не надає відповідей, не виконує завдань або виконує їх неправильно
	1	Здобувач відтворює незначну частину навчального матеріалу, має поверхові уявлення про предмет вивчення, не може надати висновки; не проявляє активності при проведенні усного опитування на практичному занятті; не вміє використовувати наявні знання у стандартних ситуаціях / при вирішенні проблемних завдань
	2	Здобувач відтворює незначну частину навчального матеріалу, має поверхові уявлення про предмет вивчення, не робить ґрунтовних висновків; бере участь у усному опитуванні, однак активність є нестабільною; не вміє використовувати наявні знання у стандартних ситуаціях / при вирішенні елементарних завдань
	3	Здобувач відтворює достатню частину навчального матеріалу, у відповідях наявні помилки, висловлюються власні міркування та висновки; бере участь у усному опитуванні, вміє використовувати наявні знання у стандартних ситуаціях / при вирішенні елементарних завдань
	4	Здобувач надає досить повні відповіді, виконує завдання, але припускається незначних помилок, які виправляє лише при зауваженні викладача; володіє знаннями з теми практичного заняття, яким бракує узагальненості; вміє використовувати їх у стандартних ситуаціях, при вирішенні нескладних проблемних завдань
	5	Здобувач надає повні відповіді, завдання відзначаються повнотою виконання, але припускає неточності, які виправляє сам або при першому зауваженні викладача; володіє узагальненими знаннями з теми практичного заняття, аргументовано використовує їх у нестандартних ситуаціях; вміє застосовувати вивчений матеріал; при вирішенні складних проблемних завдань потребує допомоги викладача
	6	Здобувач надає повні відповіді, завдання відзначаються повнотою виконання, але припускає неточності, які виправляє сам або при першому зауваженні викладача; володіє узагальненими знаннями з теми практичного заняття, аргументовано використовує їх у нестандартних

		ситуаціях; вміє застосовувати вивчений матеріал; при вирішенні складних проблемних завдань інколи потребує допомоги викладача
	7	Здобувач надає вичерпні відповіді, завдання відзначаються повнотою виконання без допомоги викладача; володіє узагальненими знаннями з теми практичного заняття, аргументовано використовує їх у нестандартних ситуаціях; вміє застосовувати вивчений матеріал; вирішує складні проблемні завдання
Самостійна робота	0	Робота не виконана або є плагіатом
	1	Здобувач знає окремі факти, що стосуються навчального матеріалу; виявляє здатність елементарно висловлювати думку; самостійно та за допомогою викладача може виконувати частину практичних завдань; знає послідовність виконання завдання; практичні завдання містять багато суттєвих відхилень від установлених вимог, при їх виконанні потребує допомоги викладача.
	2	Здобувач самостійно логічно відтворює фактичний і теоретичний матеріал та наводить приклади; володіє навчальним матеріалом і використовує набуті знання, уміння у стандартних ситуаціях; самостійно виконує практичні завдання відповідно до методичних рекомендацій; практичні завдання мають окремі помилки; користується необхідними навчально-методичними матеріалами.
	3	Здобувач володіє глибокими знаннями, демонструє відповідні компетентності, використовує їх у нестандартних ситуаціях, самостійно працює з інформацією у відповідності до поставлених завдань; систематизує та узагальнює навчальний матеріал; самостійно користується додатковими джерелами інформації; без похибок виконує та аналізує практичні завдання.
Контрольна робота (в тестовій формі – за кожним питанням)	0	Відповідь невірна, не співпадає з правильним варіантом відповіді тесту
	1	Відповідь вірна, співпадає з правильним варіантом відповіді тесту
	20	Максимальна кількість балів
Індивідуальне науково-дослідне завдання (есе / тези)	есе	
	0	завдання не виконано або є плагіатом
	1-3	здобувач описав завдання фрагментарно, без основної частини, стандартними фразами, без власних роздумів, самостійно не осмислює основні проблеми обрання методів дослідження у психології
	4-6	здобувач описав завдання частково, не завжди зроблені висновки є самостійними і ґрунтовно доведеними, розуміє основні проблеми обрання методів дослідження у

		психології як науці, проте припускається значної кількості помилок, які не завжди може виправити; структура доповіді/есе також має певні огріхи
	7-9	Здобувач представив завдання на достатньому рівні, зробив власні висновки, проте доказам замало ґрунтовності, самостійно осмислює проблеми обрання методів дослідження у психології, але припускається певних незначних помилок, які виправляє за підказкою
	10	Здобувач представив завдання розгорнуто, творчо, зробив власні висновки з ґрунтовними доказами, осмислює проблеми обрання методів дослідження у психології як науці та доводить свою точку зору в проблемних ситуаціях
	тези	
	0	завдання не виконано / представлений текст не є за формою тезами (підміняється рефератом, доповіддю)
	1-2	тези не відповідають необхідному обсягу, змістовні зв'язки тексту тез з цитованими науковими джерелами відсутні, внутрішня логіка відсутня, власна позиція за визначеною проблематикою не позначена
	3-4	тези не відповідають необхідному обсягу, змістовні зв'язки тексту тез з цитованими науковими текстами відсутні, внутрішня логіка порушена (текст є аплікацією власних думок та «цитат» наукових текстів); власна позиція за визначеною проблематикою на побутовому рівні без аргументації
	5-6	тези відповідають необхідному обсягу, власна позиція здобувача формально підкріплена посиланнями на наукову літературу за відсутності змістовних зав'язків з цитованими науковими текстами; проблема розкрита при формальному використанні фахових термінів; власна думка не аргументована практичними фактами
	7-8	тези відповідають необхідному обсягу, власна позиція викладена; проблема розкрита з використанням основних термінів і понять у контексті відповіді (теоретичні зв'язки й обґрунтування не присутні або явно не простежуються); наведено аргументацію своєї думки з опорою на факти, проте наукове обґрунтування виконано схематично, позиція здобувача і наукові тексти формально узгоджені, внутрішня логіка тексту розмита
	9-10	тези відповідають необхідному обсягу, власна позиція викладена аргументовано; проблема розкрита на теоретичному рівні, з обґрунтуваннями, з достатнім використанням фахових термінів і понять у контексті відповіді; власна думка аргументована практичними фактами; робота логічна, послідовна, композиційно чітка

4. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	усь ого	у тому числі					усь ого	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	ла б	ін д	с.р
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Змістовий модуль 1. Теоретико-методологічні основи науки та наукової діяльності												
Тема 1. Методологічні основи	9	2	2			5	9	2				7
Тема 2. Загальнометодологічні принципи та методи наукового дослідження	8		2			6	8					8
Тема 3. Інформаційна база наукових досліджень. Робота з науковою літературою	9	2	2			5	9					9
Разом за змістовим модулем 1	26	4	6			16	26	2				24
Змістовий модуль 2. Програма теоретико-емпіричного дослідження: організація, зміст, етапи												
Тема 4. Наукове дослідження як особлива форма пізнавальної діяльності	12	2	2			8	12		2			10
Тема 5. Розробка програми емпіричного дослідження	12	2	2			8	12					12
Разом за змістовим модулем 2	24	4	4			16	24		2			22
Змістовий модуль 3. Методологія проведення наукового дослідження та оформлення його результатів												
Тема 6. Організація збору емпіричних даних психологічного дослідження	10	2	2			6	10		2			8

Тема 7. Написання, оформлення та оприлюднення наукових результатів	10		2			8	10					10
Разом за змістовим модулем 3	20	2	4			14	20		2			18
ІНДЗ	20				20		20				20	
Усього годин	90	10	14		20	46	90	2	4		20	64

5. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. Теоретико-методологічні основи науки та наукової діяльності

Тема 1. Методологічні основи психологічного дослідження.

Поняття про методологію науки як про систему принципів і способів організації і побудови теоретичної і практичної діяльності. Понятійно-категоріальний апарат наукового дослідження, його зміст та характеристика. Підходи до визначення науки. Предмет науки. Ознаки науки як специфічної діяльності. Види наукової діяльності (науково-дослідна, науково-організаційна, науково-педагогічна, науково-інформаційна, науково-допоміжна діяльність тощо). Основні функції науки: пізнавальна, розвиваюча, практично орієнтована описова, прогностична, проектно-конструкторська. Основні елементи системи наукових знань (теорія, закони, гіпотези, поняття й наукові методи). Емпіричний і теоретичний рівні наукового знання. Основні форми знання на емпіричному рівні (факти, сукупність емпіричних узагальнень, опис). Форма знань на теоретичному рівні (закони, принципи, теорії). Чуттєве пізнання як безпосередній зв'язок людини з навколишньою дійсністю. Раціональне пізнання об'єктивного світу за допомогою історично вироблених методів, прийомів, технологій. Співвідношення чуттєвого і раціонального у методах та формах пізнання.

Тема 2. Загальнометодологічні принципи та методи наукового дослідження.

Загальні методологічні принципи: принцип єдності теорії та практики; принцип єдності психіки та діяльності; єдності історичного та логічного; принцип структурності; принцип розвитку; принцип системності; принцип детермінізму; принцип активності особистості; принцип саморозвитку та ін. Конкретно психологічні принципи дослідження. Метод як сукупність певних правил, прийомів, способів, норм пізнання, дій.

Структура загальнонаукових методів: загальнологічні методи і прийоми дослідження (аналіз, синтез, абстрагування, ідеалізація, узагальнення, індукція, дедукція, аналогія, моделювання, системний підхід, вірогіднісно-статистичні методи); методи теоретичного пізнання (формалізація, аксіоматичний метод, гіпотетико-дедуктивний метод, сходження від абстрактного до конкретного); методи емпіричного дослідження (спостереження, експеримент, порівняння, опис, вимірювання як система загальних підходів). Номотетичний та ідеографічний підходи до емпіричного дослідження. Способи отримання емпіричних даних: L-.

Q-, T- техніки. Особливості самооцінки та експертної оцінки. Вимоги до експертів та їх підготовка.

Тема 3. Інформаційна база наукових досліджень. Робота з науковою літературою.

Місце і роль інформації в наукових дослідженнях. Загальна характеристика інформації. Види джерел інформації. Інформаційно-комунікаційних технологій в роботі психолога-дослідника, психолога-практика, викладача. Види та вимоги до наукових видань: матеріали наукової конференції, автореферати, дисертації, збірники наукових праць, посібники, монографії, науково-популярне видання тощо. Інформаційне забезпечення наукових досліджень. Пошук необхідної інформації. Пошук інформації в бібліотеці. Комп'ютерні технології пошуку інформації. Порядок обробки та групування інформації. Друковані носії інформації, електронні носії інформації, інформація особистого досвіду дослідника. Особливості збирання, обробки та інтерпретації інформації. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій, новітніх наукових розробок в процесі самостійної науково-дослідної діяльності.

Змістовий модуль 2. Програма теоретико-емпіричного дослідження: організація, зміст, етапи.

Тема 4. Наукове дослідження як особлива форма пізнавальної діяльності.

Зв'язок проблем науки із завданнями суспільної практики. Характеристика проблематики психологічних досліджень на сучасному етапі розвитку теорії і методології психології із застосуванням системного наукового світогляду та загального культурного кругозору. Практичні та теоретичні причини, що зумовлюють постановку та формулювання проблеми.

Визначення наукового напрямку (сфера наукових досліджень), проблеми (складне наукове завдання в межах галузі дослідження) та теми дослідження (конкретне наукове завдання). Визначення теоретичних, емпіричних і практичних завдань дослідження.

Планування наукового дослідження, логіка пізнавального пошуку. Загальні технологічні етапи теоретико-емпіричного дослідження: підготовчий етап як (вивчення наукових даних та розробка програми теоретико-емпіричного дослідження), етап збору фактичних даних (реалізація конкретної стратегії дослідження), етап первинної обробки одержаних даних та підготовки первинної матриці, етап кількісної та якісної обробки даних, інтерпретаційний етап (аналіз результатів дослідження).

Методологічне значення психологічного дослідження. Вимоги до обраної теми наукового дослідження. Створення понятійно-категоріального комплексу для обраного наукового дослідження, Компоненти наукового апарату дослідження: проблема, тема, об'єкт, предмет дослідження, його мета, завдання, наукова новизна, гіпотеза, як передбачення майбутніх результатів дослідження та їх значущість для науки і практики. Об'єкт і предмет наукових розробок. Добір літератури. Аналіз існуючих теорій. Теоретичне обґрунтування проблеми дослідження. Операціоналізація понять у теоретичних дослідженнях.

Тема 5. Розробка програми емпіричного дослідження.

Теоретико-методологічні основи емпіричного дослідження: мета емпірії, завдання, структурні елементи. Планування, організація та здійснення

психологічного експериментального дослідження з елементами наукової новизни та практичної значущості. Вибір та обґрунтування методів та підходів для емпіричного дослідження (психодіагностичних, математика-статистичних, якісних).

Добір психодіагностичних процедур та методик для емпіричного дослідження згідно з поставленою метою, задачами та сформульованими робочими гіпотезами. Огляд, аналіз та формування комплексу психодіагностичних методик, визначення їх адекватної кількості та цільового призначення. Узгодженість обраних психодіагностичних методик. Поєднання методик, що дають числові результати, та методик, що дають змістовні результати.

Застосування малоформалізованих і високоформалізованих методик в залежності від діагностичної задачі. Критерії визначення відповідних методів та методик. Проблема розробки оригінальних психодіагностичних інструментів та особливості адаптації іншомовних. Методологія створення вимірювальних інструментів. Вимоги, що пред'являються до психодіагностичних методик та до їх користувачів. Мануал методик: структура, зміст, значення. Розробка вимог та способи отримання вибірки обстежених.

Змістовий модуль 3. Методологія проведення наукового дослідження та оформлення його результатів

Тема 6. Організація збору емпіричних даних психологічного дослідження та їх опрацювання.

Розробка календарного плану емпіричного дослідження. Опис емпіричної процедури в науковій роботі. Опрацювання обраного психодіагностичного інструментарію: підготовка матеріалу для кожного представника обраної вибірки обстежених (емпіричних процедур, інструкцій, стимульного матеріалу, бланків). Підготовка ключів для обробки даних (у тому числі, бланкових ключів).

Етичні засади збору емпіричних даних. Особливості поведінки досліджуваних. Загальний інструктаж для обстежених. Поведінка дослідника в процесі збору емпіричних даних із дотриманням принципів професійної етики, фіксація результатів. Кодекс етики психолога. Опис емпіричної процедури в науковій роботі.

Підготовка організаційної матриці для отримання емпіричних даних. Опрацювання емпіричних даних. Основні поняття і визначення математичних методів і методів статистичної обробки наукових даних. Використання методів статистики для обробки емпіричних даних, підбір засобів їх обробки. Загальне поняття про сучасні види кількісного аналізу даних в психології. Визначення способу опрацювання емпіричних даних. Якісний аналіз. Визначення доцільності їх вибору. Критерії визначення відповідних методів і психодіагностичних методик.

Тема 7. Написання, оформлення та оприлюднення наукових результатів.

Вимоги до написання тексту дисертаційної роботи (зміст, анотація, вступ, основна частина, висновки, використана література, додатки тощо). Представлення результатів емпіричних даних. Викладення висновків та рекомендацій. Ефективність результатів наукових досліджень та її критерії: теоретична, практична, прогностична, економічна, соціальна. Вимоги до оформлення списку використаних джерел (АРА). Технічне оформлення. Види офіційних наукових публікацій. Форми відображення результатів наукового дослідження. Наукова

стаття та її структурні елементи в логічній послідовності. Вимоги до оформлення наукових статей і тез конференцій.

Наукометричні бази. Індеси цитування. Академічна доброчесність. Підготовка презентації і проведення виступу. Участь у науковій дискусії. Професійна культура, майстерність, етика дослідника. Майстерність дослідника: здатність продукувати нові ідеї, розв'язувати значущі комплексні проблеми професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності у сфері психології, загальна культура та ерудиція, професійні знання, вміння тощо. Рефлексія дослідника у системі його наукової та практичної діяльності. Основні професійні вміння і навички, якими повинен володіти психолог як дослідник і практик.

6. САМОСТІЙНА ТА ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА

Змістовий модуль 1. Теоретико-методологічні основи науки та наукової діяльності

Тема 1. Методологічні основи психологічного дослідження.

Термін *«методологія»* походить від грецького *«methodos»* (шлях пізнання, дослідження) та *«логос»* (поняття, учення) і означає систему принципів і способів організації та побудови теоретичної і практичної діяльності, а також учення про таку систему.

Методологія психології – це система принципів і способів організації і побудови теоретичної і практичної діяльності, а також вчення про цю систему. Це своєрідна система соціально апробованих правил і нормативів пізнання і дії, які співвідносяться з властивостями і законами дійсності.

Отже, методологія – це тип раціонально-рефлексивної свідомості, спрямований на вивчення, удосконалення і конструювання методів. Поняття *«методологія»* має два основних значення:

- по-перше, це – *система певних правил, принципів і операцій*, що застосовуються в психологічній науці;
- по-друге, це – *вчення про цю систему*, загальна теорія метода.

Важливою *функцією методології* є визначення об'єкту і предмету наукової діяльності.

Об'єкт наукової діяльності людини в широкому сенсі – це та об'єктивна реальність, яка постає перед людством, науковим товариством, окремими науковцями як суб'єктами пізнання та перетворення дійсності.

Предмет наукової діяльності входить в об'єкт, але він вузьчий, специфічніший за нього, оскільки відповідає конкретній науковій меті, задачі, системі методологічних принципів і засобів даної науки, гіпотезі, логіці і послідовності їх застосування, відповідним методам і технологіям.

У цьому підрозділі треба звернути також увагу, перш за все, на визначення самого феномену *науки* як особливої форми людської діяльності, яка склалася історично. Результат цієї діяльності цілеспрямовано відібрані *факти, гіпотези, теорії, закони й методи дослідження*. Науковими слід вважати будь-які дослідження, теорії, гіпотези, які припускають *емпіричну перевірку*. Отже, однією з головних особливостей науки є доведеність істинності наукових знань.

Система наукових знань складається з таких основних елементів, як теорія, закони, поняття, гіпотези й наукові методи:

- *теорія* — вчення, система ідей, поглядів, положень, тверджень, спрямованих на тлумачення того чи іншого явища;
- *закон* — внутрішній зв'язок явищ, що зумовлює їхній закономірний розвиток;
- *поняття* — це думка, відбита в узагальненій формі (вихідні клітини, з яких складається наявний акт);
- *гіпотеза* являє собою наукове припущення, висунуте для пояснення будь-яких процесів (явищ) або причин, які зумовлюють даний наслідок. Гіпотеза проходить *три стадії* розвитку: накопичення фактичного матеріалу і припущення на його підставі; формулювання гіпотези, тобто виведення з припущення наслідків, розгортання теорії; перевірка на практиці та уточнення за результатами цієї перевірки;
- *наукові методи*, що входять до складу знань, — це весь арсенал накопичених методів дослідження, а також етап наукової діяльності (методи, методика), які використовуються у процесі наукової діяльності в даному конкретному циклі.

При вивченні **ознаки науки як специфічної діяльності** (спрямованість на здобуття й використання нових знань), слід визначити й *пояснити, що таке*:

- науково-дослідна діяльність;
- науково-організаційна діяльність;
- науково-педагогічна діяльність;
- науково-інформаційна діяльність;
- науково-допоміжна діяльність тощо.

Основні функції науки: пізнавальна, розвиваюча, практично орієнтована описова, прогностична, проектно-конструкторська.

Наукова теорія — це найвища форма узагальнення й систематизації знань. Теорія означає комплекс поглядів, уявлень, ідей, які спрямовані на тлумачення і пояснення певних явищ. Існує багато різних визначень теорії.

Важливим питанням цієї теми є **розрізнення чуттєвого та раціонального** пізнання. Вам пропонується таблиця, у якій надані емпіричний і теоретичний рівні наукового знання.

Емпіричним називається наукове знання, яке отримано з досвіду, шляхом спостереження та експериментально.

Теоретичні знання відбивають об'єкт на рівні його внутрішніх зв'язків, закономірностей становлення, розвитку та існування.

Таблиця 1

Рівень наукового знання: порівняльна характеристика

Засади за якими відрізняються наукові знання		Рівень наукового знання	
		Теоретичний	Емпіричний
1	За гносеологічною спрямованістю (вчення про пізнання)	Розкриття причин і суттєвих зв'язків між явищами	Вивчення явищ і поверхневих зв'язків між ними, без заглиблення у суттєві відношення
2	За характером наукових результатів	Пояснення явищ	Описування явищ

3	За пізнавальним завданням	Знання фіксується у формі законів, принципів і теорій	Факт і сукупність емпіричних узагальнень
4	За методами, що використовуються при одержанні цих типів знання	Аналіз і синтез, ідеалізація, індукція і дедукція, аналогія, гіпотеза тощо.	Спостереження, опитування, тестування, експеримент тощо
5	За співвідношенням чуттєвого і раціонального	Домінує раціональне	Домінує чуттєве

Отже, головним пізнавальним завданням емпіричного етапу є описування явищ, а теоретичного – їх пояснення.

Завдання на самостійну роботу (тема 1):

1. Вести термінологічний словник.
2. Скласти понятійно-категоріальний апарат наукового дослідження, розкрити його зміст та характеристики.

Відповіді на питання для самоперевірки:

1. Навести визначення методології психології як науки.
2. Розкрити поняття теорії та її категоріальної основи.
3. Охарактеризувати розробку понятійно-категоріального апарату як першого етапу психологічних наукових досліджень.
4. Навести визначення об'єкту та предмету наукової діяльності.
5. Розкрити основні елементи системи наукових знань.
6. Навести розрізнення чуттєвого та раціонального пізнання.

Література:

Основна: 1, 2, 5, 6, 8, 9.

Допоміжна: 1, 2, 8, 10, 11, 12.

Тема 2. Загальнометодологічні принципи та методи наукового дослідження.

Принцип — це головне вихідне положення наукової теорії, що виступає як перше й найабстрактніше визначення ідеї як початкової форми систематизації знань. Основні загально-методологічні принципи та коротке їх пояснення представлено у табл. 2. Ці принципи є універсальними для багатьох наук. Загальнонаукові принципи дослідження пов'язані між собою і впливають з філософських засад методології та логіки науки психології.

Таблиця 2

Загальнонаукові принципи дослідження.

№	Принципи	Зміст
1	<i>Системності</i>	Система – це сукупність елементів, що перебувають у зв'язку один з одним і утворюючих цілісність, єдність. Цей принцип передбачає системний підхід до дослідження об'єкта, його вивчення як системи: виявлення її елементів, упорядкування зв'язків між ними, виділення із багатьох зв'язків системо утворюючих, які забезпечують об'єднання різних елементів у систему.

		Системний підхід виявляє структуру й організацію об'єкта; основні принципи управління системою.
2	Структурності	Структура – це множина частин або форм (елементів), які знаходяться у взаємодії та специфічному порядку, необхідному для реалізації певних функцій. Структура системи – одна з основних категорій системного аналізу, що характеризує стійку впорядкованість у просторі і часі елементів системи та їх зв'язків. Структура це стійке відображення взаємних відносин елементів цілісного об'єкта. Структура системи – це стійка впорядкованість і зв'язки між елементами та підсистемами. Для визначення структури системи необхідно провести її послідовну декомпозицію, виокремити в ній підсистеми всіх рівнів, які доступні аналізу, та їхні елементи, котрі відповідно до завдань дослідження не поділяються на складові частини.

Надайте характеристику наступним загальнометодологічним принципам наукового дослідження (заповніть таблицю):

3	Єдності теорії та практики (теоретичного та емпіричного)	
4	Єдності історичного та логічного	
5	Єдності психіки (свідомості) та діяльності	
6	Принцип детермінізму	
7	Принцип об'єктивності	
8	Принцип активності	
9	Принцип науковості	
10	Принцип розвитку та саморозвитку	
11	...	

У цій таблиці розглянуто не всі принципи і загальної методології, і методології психології. Принципи виступають безпосередньою методологією наукових психологічних досліджень, визначаючи їх методику, вихідні теоретичні концепції, гіпотези.

Метод як сукупність певних правил, прийомів, способів, норм пізнання, дій. У змісті теми 2 перелічені структурні елементи загальнонаукових методів:

а) загальнологічні методи і прийоми дослідження (аналіз, синтез, абстрагування, ідеалізація, узагальнення, індукція, дедукція, аналогія, моделювання, системний підхід, вірогіднісно-статистичні методи);

б) методи теоретичного пізнання (формалізація, аксіоматичний метод, гіпотетико-дедуктивний метод, сходження від абстрактного до конкретного);

в) методи емпіричного дослідження (спостереження, експеримент, порівняння, опис, вимірювання як система загальних підходів тощо).

Зміст цих елементів описано у рекомендованій вам літературі.

Коротко розглянемо **поняття номотетичного та ідеографічного підходів до емпіричного дослідження** (характеристика підходів розкрита у наданій літературі). Гордон Оллпорт уперше визначив ці два основних підходи до вивчення особистості. Номотетичний підхід – порівняння індивідів за обраним (дослідником) критерієм. Припускається, що особистісні риси релевантні для всіх людей і необхідно з'ясувати, яку ділянку кривої розподілу посідає показник конкретної людини. Номотетичний підхід не підходить до розуміння окремої людини. Ідеографічний підхід полягає у вивченні одного індивіда без зіставлення його даних з іншими. Опис окремої особистості можна отримати за допомогою: самоопису, описів інших осіб, певних об'єктивних вимірів самої особистості тощо. Ідеографічний підхід – інтенсивне вивчення окремого випадку, розуміння унікального складу особистості окремої людини. Пояснення унікального випадку недостатньо для виявлення загальних законів.

Способи отримання емпіричних даних: L-, Q-, T- техніки. Дані, отримані шляхом реєстрації реальної поведінки людини в повсякденному житті, прийнято називати «L»-даними. Дані одержують шляхом формалізації оцінок експертів, що спостерігають поведінку випробуваного в певних ситуаціях і протягом деякого періоду часу. Q-дані – дані, отримані за допомогою опитувальників, самозвітів тощо. Вагається, що Q-дані є найменш валідними та надійними у психологічних дослідженнях. «T»-дані одержують у результаті об'єктивного виміру поведінки (вербального, невербального, соціального й індивідуального) без звертання до самооцінок або оцінок експертів. Більш поширена характеристика надана в літературі.

Особливу увагу зверніть на особливості самооцінки та експертної оцінки, на вимоги, які застосовуються до відбору експертів та до їх підготовки.

Завдання на самотійну роботу (тема 2):

1. Вести термінологічний словник.
2. Заповнити таблицю 2 до кінця (надати характеристику загальнометодологічним принципам наукового дослідження, що наведені у табл.).
3. Скласти таблицю структурних елементів загальнонаукових методів (аналогічно таблиці 2). Надати їм коротку характеристику.

Відповіді на питання для самоперевірки:

1. Навести визначення загальнометодологічним принципам наукового дослідження.
2. Обґрунтувати вибір основних принципів, на які ви спираєтесь у вашому науковому дослідженні.
3. Назвати та надати характеристику загальнологічним методам і прийомам дослідження.
4. Назвати та надати характеристику методам теоретичного пізнання.

5. Охарактеризувати основні методи емпіричного дослідження психологічної науки.

6. Порівняти поняття «Метод» і «Методика» дослідження. Навести приклад.

7. Розкрити основні переваги та недоліки *номотетичного* та *ідеографічного* о підходів до вивчення особистості.

8. Розкрити особливості самооцінки та експертної оцінки. Навести основні вимоги до експертів.

Література:

Основна: 3, 4, 6, 7, 8, 9.

Допоміжна: 1-6, 2, 3, 4, 8, 9.

Тема 3. Інформаційна база наукових досліджень. Робота з науковою літературою.

Для успішного виконання наукової роботи потрібно здійснювати пошук необхідної інформації. Знання опублікованої інформації дає змогу глибше осмислити науковий і практичний матеріал інших учених, дослідників, виявити рівень дослідженості конкретної теми, підготувати огляд літератури з теми.

У нашій країні існує Державна система науково-технічної інформації (ДСНТІ), яка складається з цілої низки науково-дослідних інститутів, а також центральних галузевих і республіканських центрів науково-технічної інформації і регіональних центрів науково-технічної інформації. Існує також понад 3000 науково-технічних бібліотек, які виконують роль центрів науково-дослідної інформації. Збирання, збереження та видачу інформації здійснюють довідково-інформаційні фонди (ДІФ). В Україні є центральні, галузеві і місцеві (у НДІ, ВНЗ) ДІФ. У кожному ДІФ є основний і довідковий фонд.

Інформаційний пошук – це вияв, відбір та аналіз книг, статей та інших матеріалів за певними ознаками. Відпрацьована система пошуку дозволяє з найменшими витратами сил і часу стежити за надходженням нової літератури, швидко й раціонально відбирати книги, статті та інші матеріали з конкретної теми, оперативно й повно вилучати з них необхідні відомості

Пошук інформації для навчальної та наукової діяльності проходить такі два етапи:

перший етап – визначення теми пошуку і складання списку літератури для її вивчення;

другий етап – пошук самих джерел для безпосереднього їх читання (перегляду) і вилучення потрібної інформації.

Такий пошук називають *повним*

Усі існуючі джерела поділяються за змістом і характером подання інформації на дві групи: *документальні*, які дають інформацію за суттю теми (питання): монографії, підручники, навчальні посібники, наукові журнали, довідкові видання тощо; *бібліографічні* покажчики, списки, огляди монографій, підручників, наукових статей та інших документальних джерел.

Інформацію за суттю теми – *первинну інформацію* – складають факти, ідеї, концепції, проблеми в різних поєднаннях і формах викладу.

До джерел *вторинної інформації* відносять бібліографічні джерела – покажчики, списки, огляди літератури, бібліотечні каталоги

До послуг читачів бібліотек є такі каталоги:

- електронний каталог книг – дозволяє виконувати пошук та замовлення літератури в фондах бібліотеки за допомогою Інтернету;
- каталог дисертацій та авторефератів – дозволяє виконувати пошук авторефератів та дисертацій. Пошук можна проводити за назвою, автором та роком видання дисертації чи автореферату;
- електронний покажчик публікацій – призначений для пошуку інформації серед картотеки статей, авторефератів та дисертацій. Дозволяє проводити пошук за назвою, автором та роком видання публікації

Масив інформаційних матеріалів будь-якої бібліотеки, в якій здійснюється пошук, складається з двох частин: документального фонду і довідково-пошукового апарату до нього

Бібліотечні каталоги й картотеки можуть існувати як у традиційному (картковому), так і в електронному (комп'ютерному) вигляді. Для пошуку інформації можна використовувати такі загально-державні бібліотеки:

- *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського* (03039, Київ, проспект 40-річчя Жовтня, 3. Електронна адреса сайту бібліотеки: <http://www.nbuv.gov.ua/>.
- *Національна парламентська бібліотека України* (01601, Київ, вул. М. Грушевського, 1. Електронна адреса сайту бібліотеки: <http://www.nplu.kiev.ua/>.
- *Державна історична бібліотека України* (01017, Київ, вул. І. Мазепи (Січневого повстання), 21, Києво-Печерський історико-культурний заповідник, корпус 24. Електронна адреса сайту бібліотеки: <http://www.dibu.kiev.ua/>).
- *Державна науково-технічна бібліотека України* (01171, Київ, вул. Антоновича (колишня Горького), 180 Електронна адреса бібліотеки: <http://gntb.gov.ua/ua/>).
- *Бібліотека імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка* (01017, Київ, вул. Володимирська, 64 <http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/title4.php3>). Бібліотека Університету Ушинського: офіційний сайт. URL: <https://library.pdpu.edu.ua/>
- Міністерство освіти і науки України: офіційний сайт. URL: <http://www.mon.gov.ua>
- Одеська національна наукова бібліотека: офіційний сайт. URL: <http://odnb.odessa.ua/>.

Зверніть увагу на види та вимоги до наукових видань: матеріали наукової конференції, автореферати, дисертації, збірники наукових праць, посібники, монографії, науково-популярне видання тощо. Пошук інформації можна здійснювати як в бібліотеці, так і за допомогою комп'ютерних технологій пошуку інформації. Електронний пошук наукової інформації. В науці значну роль відіграє інформація про сучасний стан розвитку нових здобутків як в галузі досліджень в цілому, так і в суміжних галузях. Тому електронний пошук та використання наявної інформації дозволяє суттєво скоротити час та підвищити ефективність наукових досліджень.

Завдання на самостійну роботу (тема 3):

1. Вести термінологічний словник.
2. Назвати друковані носії інформації.
3. Назвати електронні носії інформації.

Відповіді на питання для самоперевірки:

1. Назвати та пояснити, яка інформація вас цікавить.
2. Охарактеризувати особливості збирання, обробки та інтерпретації інформації (можна на конкретному прикладі).
3. Які інформаційно-комунікаційні технології та наукові розробки застосовуються вами в процесі самостійної науково-дослідної діяльності.

Література:

Основна: 2,5, 6, 8, 9.

Допоміжна: 1, 2, 7, 8, 10, 11.

Змістовий модуль 2. Програма теоретико-емпіричного дослідження: організація, зміст, етапи.

Тема 4. Наукове дослідження як особлива форма пізнавальної діяльності.

Продумайте, які практичні та теоретичні причини зумовлюють постановку та формулювання проблеми. У науково-дослідних розробках розрізняють: наукові напрями, проблеми, теми.

Науковий напрям – це наука, або комплекс наук, у межах яких виконується певна наукова робота. Науковий напрям — це сфера наукових досліджень наукового колективу, спрямованих на вирішення певних значних фундаментальних чи прикладних завдань.

Проблема – це складне наукове завдання, яке охоплює значну галузь дослідження і має перспективне значення. Розв’язання проблеми ставить загальне завдання (відкрити новий напрям у дослідженнях, розробити новий підхід тощо).

Як правило, проблема складається з кількох тем.

Тема – це наукове завдання, що охоплює певну частину наукового дослідження.

Вибору теми передуює досконале ознайомлення з вітчизняними та зарубіжними джерелами інформації з обраного *напрямку наукового дослідження*.

Постановка (вибір) теми є складним, відповідальним завданням і включає кілька внутрішніх етапів (див. табл. 3).

Таблиця 3

Етапи вибору теми

Етапи	Завдання етапу	Зміст
Перший етап	Формулювання проблеми	На основі аналізу суперечностей досліджуваного напрямку формулюється основне питання (проблема) і в загальних рисах - очікуваний результат
Другий етап	Розробка структури проблеми	Виділяються теми, підтеми, питання. З кожної теми окреслюють орієнтовні межі дослідження
Третій етап	Визначається актуальність проблеми	До кожної теми висувують кілька заперечень і на основі аналізу методом дослідницького наближення виключають заперечення на користь реальності даної теми.
Після визначення проблеми та її структури науковець, дисертант самостійно обирає тему дослідження.		

Загальні технологічні етапи теоретико-емпіричного дослідження

Етапи	Завдання етапу	Зміст
Перший етап	Підготовчий етап	Вивчення наукових даних та розробка програми теоретико-емпіричного дослідження
Другий етап	Етап збору фактичних даних	Реалізація конкретної стратегії дослідження
Третій етап	Етап первинної обробка одержаних даних	Підготовка первинної матриці
Четвертий етап	Етап статистичної обробка даних	Кількісна та якісна обробка одержаних даних
П'ятий етап	Інтерпретаційний етап	аналіз результатів дослідження

Зверніть увагу на загальні вимоги до теми наукового дослідження:

- тема має бути не тільки цікавою для дослідника, а й **актуальною в теперішній час**;

- тема повинна вирішувати наукове завдання **у новому ракурсі**;

- тема має бути **значущою**;

- тема повинна **відповідати профілю наукового колективу, кафедри**.

Важливим при формулюванні теми є створення дослідником припущення, тобто **робочої гіпотези**. Головне завдання гіпотези — розкрити ті об'єктивні зв'язки та співвідношення, що є визначальними для досліджуваного явища.

Основні вимоги до гіпотези:

- можливість її перевірки;
- прогнозованість;
- логічна несуперечливість.

Завдання на самостійну роботу (тема 4):

1. Вести термінологічний словник.
2. Надати загальну структуру теоретичного обґрунтування обраної проблеми наукового дослідження.
3. Обґрунтувати компоненти наукового апарату власного дослідження.

Відповіді на питання для самоперевірки:

1. У чому полягає операціоналізація основних понять теоретичного дослідження.
2. Розкрити кожний етап обраного наукового дослідження.
3. Назвати основні компоненти наукового апарату дослідження.
4. Визначити об'єкт і предмет наукових розробок.
5. Як співвідносяться між собою мета та завдання наукового дослідження

Література:

Основна: 1, 2, 5, 6, 8, 9.

Допоміжна: 1, 2, 8, 10, 11.

Тема 5. Розробка програми емпіричного дослідження.

Ця частина наукового дослідження охоплює вибір і обґрунтування методичного апарату, що конкретизується у організації комплексу психодіагностичних методик, при необхідності у розробці оригінальних авторських методик, спрямованих на вивчення обраного вами предмету дослідження, або у адаптації існуючих іншомовних тестів за усіма вимогами психометрики. Цей етап включає й усю технічну підготовку до емпіричного дослідження: відбір методів і методик; підготовку стимульного матеріалу, бланків, ключів, організаційної матриці тощо, і обов'язково професійне **володіння** психодіагностичним інструментарієм, а не тільки бути власником якихось комплектів методик (*володіти як спеціаліст, а не як утримувач методик, інформації*). Цей етап включає й обґрунтування вибірки обстежених осіб (за їх якісними і кількісними характеристиками) та вибір бази дослідження.

Як приклад у табл.5 наведемо фрагмент із книги Саненікової О.П. та Саннікової А.О., де викладено короткий зміст розробки програми емпіричного дослідження.

Таблиця 5

Зміст програми емпіричного дослідження

№	Завдання етапу	Процедура дослідження Методи	Результати, що очікуються та психодіагностичні методики
1	Узагальнити професійний і життєвий досвід обстежених та емпірично виявити прояви переживання бар'єрів публічних виступів	Самозвіти, анкетування, аналіз отриманих даних	Уявлення обстежених і експертів про психологічні особливості переживання актуальних та стійких бар'єрів публічних виступів, їх прояви, компонентний склад показників та їх зміст
2	2а. Розробити релевантну меті дослідження систему дослідницьких процедур діагностики експлікованих показників схильності до переживання бар'єрів публічних виступів	Анкетування, опитування, тестування, спостереження	«Тест-опитувальник схильності до бар'єрів публічних виступів» (самооцінний варіант), «Щоденникова методика», допоміжні процедури дослідження
	2б. Провести психометричну апробацію створених психодіагностичних процедур дослідження	Математичні методи обробки даних	Результати психометричної апробації оригінальних методик: дані про валідність, надійність та вірогідність
3	Емпірично підтвердити, доповнити та обґрунтувати теоретичний вибір спектру рис особистості, які сприяють або	Модерація, бесіда	Умовиводи, що ґрунтуються на інформації від учасників модерації про риси особистості, які виявляються в осіб схильних і не схильних до цих бар'єрів

№	Завдання етапу	Процедура дослідження Методи	Результати, що очікуються та психодіагностичні методики
	гальмують прояви бар'єрів		
4	Підібрати методики, спрямовані на дослідження тих якостей особистості, які аранжують і, деякою мірою, зумовлюють індивідуально-психологічні прояви сценічних бар'єрів	Тестування, опитування	Комплекс психодіагностичних методик, спрямованих на вивчення рис особистості, які супроводжують переживання бар'єрів публічних виступів і спричиняють його прояви (емоційності, соціальної адаптивності, самоставлення, тривожності, самовпевненості, локусу контролю тощо).

Завдання на самостійну роботу (тема 5):

1. Вести термінологічний словник.
2. Поняття про особливості розробки оригінальних психодіагностичних інструментів та адаптації іншомовних.

Відповіді на питання для самоперевірки:

1. Які вимоги пред'являються до психодіагностичних методик та до їх користувачів.
2. Надати основну характеристику мануалу психодіагностичних методик: структуру, зміст, значення.
3. Пояснити вимоги та способи отримання вибірки обстежених.

Література:

Основна: 1-6, 8.

Додаткова: 4-9; 10, 13.

Змістовий модуль 3. Методологія проведення наукового дослідження та оформлення його результатів

Тема 6. Організація збору емпіричних даних психологічного дослідження та їх опрацювання.

Перш за все необхідно розробити календарний план емпіричного дослідження. Припускається, що Ви вже готові до емпіричного етапу, як мінімум вивчили матеріал, підготувалися і самі для себе виступили в якості «обстеженого». Важливим є розробка терміну обстеження. Треба знати, що кожна особа підлягає обстеженню протягом не більше 2-3 місяців, якщо тільки інтерес дослідника не торкається вивчення динаміки якогось психологічного феномену (наприклад, у лонгитюдних, або пролонгованих дослідженнях).

Всі емпіричні процедури готуються до початку проведення збору даних. Процедура обстеження проводиться відповідно до кодексу етики психолога. Попередньо готується організаційна матриця для отримання емпіричних даних, яка охоплює перелік інструментарію і обстежених по ходу залучення їх до емпіричного дослідження. Після первинної обробки даних (підрахунку балів, або переклад їх у

певні одиниці виміру – стени, станаїни, процентілі), готується первинна матриця для проведення статистичного аналізу.

У сучасній психології в практичній діяльності психолога будь-якого рівня без використання апарату математичної статистики всі висновки можуть сприйматися не більше ніж умоглядні, з відомою долею суб'єктивності. Водночас, по мірі накопичення практичного досвіду, бази даних емпіричних досліджень, неминуче постає завдання їх узагальнення, виявлення тенденцій, динаміки, характерних рис, особливостей, які неможливо обґрунтовано інтерпретувати, не використовуючи математичні методи кількісного аналізу. Слід з'ясувати основні принципи використання математико-статистичних методів в психології:

- без використання і володіння апаратом математичної статистики неможливо вважати себе кваліфікованим психологом;
- апарат математичної статистики в психології лише інструмент для обґрунтування достовірності висновків, і математичні критерії ніколи не розглядалися в психології як абсолютної істини. В той же час ігнорування їх у жодному разі не допустимо і вимагає при необхідності додаткового обґрунтування;
- від того, як використовується математико-статистичний інструментарій, залежать висновки (такою ж мірою висновки можуть бути заперечені іншими дослідниками при використанні інших методів).

Вивчаючи основи статистики, не слід боятися математичних формул: без знання деяких з них, не обійтися, але головне – розуміти, яку психологічну реальність вони описують, яке психологічне значення в них міститься. І тоді за математичними формулами, рівнями достовірності (статистичної значущості), критичними значеннями коефіцієнтів відкриваються психологічні реалії, їх значення.

У психологічних експериментах зазвичай застосовують **кількісний** та **якісний** аналіз.

Кількісний (математико-статистичний) аналіз - сукупність процедур, методів опису і перетворення дослідницьких даних на основі використання математико-статистичного апарату. В психологічних експериментах кількісний аналіз використовується переважно для опису даних і встановлення значущості результатів.

Серед **методів** математико-статистичного аналізу розрізняють:

Методи описової статистики - спрямовані на опис характеристик досліджуваного явища: розподілу, особливостей зв'язку тощо.

Методи статистичного висновку - служать для встановлення статистичної значущості даних, отриманих в ході експериментів.

Методи перетворення даних - спрямовані на перетворення даних з метою оптимізації їх представлення і аналізу.

До кількісних методів аналізу та інтерпретації даних належать такі:

Дисперсійний аналіз – виявляє, наскільки зміна дисперсії ЗЗ співвідноситься зі змінами НЗ, тобто вказує ту якісну змінну, яка викликає зміни ЗЗ (f- критерій Фішера, t- критерій Стюдента).

Кореляційний аналіз – виявляє зв'язок і спрямованість змін ЗЗ і НЗ.

Факторний аналіз – виявляє вплив факторів (сукупність корелюючи між собою НЗ) на ЗЗ. Фактор може формуватися за допомогою рівняння лінійної регресії.

Регресивний аналіз – виявлення зв'язку декількох ЗЗ в єдиний фактор, що відображає вплив НЗ на об'єкт. Здійснюється прогноз розвитку фактора, який має тенденцію зниження через певний проміжок часу.

Кластерний аналіз – виявляє зв'язок або ступінь подібності поведінкових реакцій різних об'єктів за «подібністю» їх змінних (характеристик). поєднуються за певними статистичними критеріями різні "подібні" об'єкти (досліджувані) в один клас (групу, кластер тощо).

Якісний аналіз результатів - сукупність процедур і методів опису дослідницьких даних на основі теоретичних умовиводів і узагальнень, індивідуального досвіду, інтуїції, методів логічного висновку. В експериментальній психології якісний аналіз використовується для опису і характеристики зв'язку між явищами.

Типами якісного аналізу результатів психологічних досліджень є: *категоризація* – систематизація і диференціація матеріалу досліджень за типами, видами, варіантами; побудова схем і структур; та *психологічна казуїстика* – системний опис типових і унікальних випадків, тих, які представляють типологію, і тих, які є виключенням.

Інтерпретація результатів – (від латинського *interpretatio* - тлумачення, пояснення) системна процедура пояснення досліджуваних феноменів на основі теоретичної моделі і систематизації результатів якісного і кількісного аналізу дослідницького матеріалу.

Завдання на самостійну роботу (тема 6):

1. Вести термінологічний словник.
2. Опрацювання обраного психодіагностичного інструментарію: підготовка матеріалу для кожного представника обраної вибірки обстежених (емпіричних процедур, інструкцій, стимульного матеріалу, бланків тощо).

Відповіді на питання для самоперевірки:

- 1 Розкрийте етичні засади збору емпіричних даних.
2. У чому полягають особливості поведінки обстежених.
3. Розкрийте особливості поведінки дослідника в процесі збору емпіричних даних.
4. Назвіть основні принципи професійної етики дослідника.
5. Підготовка організаційної матриці для отримання емпіричних даних.
6. Надайте загальне поняття про сучасні види кількісного аналізу даних в психології
7. Надайте загальне поняття про сучасні види якісного аналізу даних.

Література:

Основна: 1-3; 5, 6.

Додаткова: 2; 5-8; 10, 12.

Тема 7. Написання, оформлення та оприлюднення наукових результатів.

Загальні вимоги до підготовки та оформлення тексту дисертаційного дослідження за спеціальністю 053 Психологія.

Вимоги до оформлення дисертації викладено у **наказі Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. №40.**

За цим документом вимоги визначають структуру та правила оформлення дисертації. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук, доктора філософії (кандидата наук) готується державною мовою у вигляді спеціально підготовленої наукової праці на правах рукопису в твердій або м'якій палітурці та в електронній формі. За бажанням здобувача дисертація може бути перекладена англійською мовою або іншою мовою, пов'язаною з предметом дослідження, з поданням перекладу до спеціалізованої вченої ради.

Дисертація повинна мати такі основні структурні елементи: титульний аркуш; анотація; зміст; перелік умовних позначень (за необхідності); основна частина; список використаних джерел; додатки.

Кожен з цих елементів, а також розділи основної частини та додатки мають починатися з нової сторінки.

Усі вимоги до оформлення надано у зазначеному вище **наказі №40**.

Слід зазначити, що назва теми дисертації повинна бути лаконічною, без скорочень, відповідати обраній науковій спеціальності та спрямована на вирішення наукової проблеми (завдання).

При опануванні цієї теми ми хочемо звернути вашу увагу на такі поняття, як ***авторське право, індекс цитування та академічну доброчесність***.

Авторське право є інститутом цивільного права і ключовою галуззю права інтелектуальної власності; воно призначене захищати зовнішню форму вираження об'єкта (твір, малюнок, збірник, фотографія тощо), тобто їхнє «матеріальне втілення». Авторське право не може використовуватись для захисту абстрактних ідей, концепцій, фактів, стилів та технік, що можуть бути використані у творі. Авторське право історично виникло внаслідок потреби захистити права авторів літературних творів та творів мистецтва; нині авторське право поширюється фактично на будь-як результати творчої діяльності, включаючи комп'ютерні програми, бази даних, фільми, фотографії і скульптури, архітектурні проекти, рекламні проспекти, карти і технічні креслення. Авторські права - це набір суб'єктивних виключних прав, які дозволяють авторам літературних, мистецьких та наукових творів отримати соціальні блага від результатів своєї творчої діяльності. Авторські права розповсюджені й на результати психологічної діяльності (письмові твори, книги, статті, авторські психодіагностичні методики, психотерапевтичні, тренінгові техніки тощо).

Індекси цитування. Для оцінки впливу вченого або наукового закладу на світову науку, для кількісного визначення проведених наукових досліджень використовуються статистичні дані вказівників Science Citation Index 44 44 (SCI) та Journal Citation Reports (JCR), що випускаються американським закладом Institute for Scientific Information (ISI).

Індекс цитування та його Internet версія містить бібліографічний опис усіх статей з опрацьованих наукових журналів та відображає публікації за фундаментальними розділами науки у провідних міжнародних та національних журналах.

Показник цитованості журналів JCR визначає інформаційну значимість кожного журналу. Імпакт-фактор - чисельний показник важливості наукового журналу. На сьогоднішній день визнано, що фактор впливу (імпакт-фактор) журналу є одним з формальних критеріїв, за яким можна порівнювати рівень

наукових досліджень у споріднених галузях знань. Таким чином, імпакт-фактор є мірою, що визначає частоту, з якою цитується типова стаття з даного журналу.

Використання імпакт-фактору в якості критерію для оцінки журналу ґрунтується на припущенні: журнал, що публікує значну кількість статей, на які активно посилаються інші вчені, заслуговує на особливу увагу. При цьому мається на увазі, що чим вище значення імпакт-фактора, тим вище наукова цінність, авторитетність журналу.

При присудженні грантів, висуненні на наукові премії експерти обов'язково звертають увагу на наявність у пошукачів публікацій в журналах, що мають JCR величину.

Позитивні властивості імпакт-фактора:

- широке охоплення наукової літератури - індексуються більше 8400 журналів з 60 країн;
- результати публічні і легкодоступні;
- простота в розумінні і використанні;
- журнали з високим ІФ зазвичай мають більш жорстку систему рецензування, ніж журнали з низьким ІФ.

Проте, використання індексу JCR має певні особливості: в індексі присутні переважно англomовні журнали, а це призводить до штучного зменшення кількості та імпакт-фактору україномовних журналів. До обліку потрапляють журнали, що подають, щонайменш, бібліографію та перелік літератури англійською мовою; на включення журналу до переліку впливають як його якість, так і відповідність світовим стандартам: регулярність виходу, наявність бібліографії, термін проходження від подання статті до її публікації.

Цитованість також залежить від наявності та доступності повнотекстових електронних версій журналів; – на індекс цитування також впливають особливості наукового розвитку в різних галузях, що яскраво відображається для певних ділянок суспільних та гуманітарних наук. ІФ журналу залежить від області досліджень і його типу; з року в рік він може помітно змінюватися, наприклад, опускаючись до гранично низьких значень при зміні назви журналу і так далі.

Що таке академічна доброчесність?

Відповідно до [статті 42 Закону України «Про освіту»](#):

1. ***Академічна доброчесність*** - це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

2. ***Дотримання академічної доброчесності педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками передбачає:***

- посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;
- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;
- надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність;
- контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти;
- об'єктивне оцінювання результатів навчання.

3. Дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти передбачає:

- самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей);
- посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;
- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;
- надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використанні методики досліджень і джерела інформації.

Важливі питання для підготовки цієї теми торкаються підготовки презентації і проведення виступу. Участь у науковій дискусії. Майстерність дослідника: здатність продукувати нові ідеї, розв'язувати значущі комплексні проблеми професійної або дослідницько-інноваційної діяльності у сфері психології, загальна культура та ерудиція, професійні знання, вміння тощо. Рефлексія дослідника у системі його наукової та практичної діяльності. Основні професійні вміння і навички, якими повинен володіти психолог як дослідник і практик.

Завдання на самостійну роботу (тема 6):

1. Вести термінологічний словник.
2. Сформулювати загальні рекомендації щодо оформлення кваліфікаційних робіт.

Відповіді на питання для самоперевірки:

1. Навести вимоги до формулювання теми наукової роботи
2. Охарактеризувати вимоги до окремих складових роботи.
3. Сформулювати загальні рекомендації щодо оформлення тексту роботи
4. Надати поняття індексу цитування
5. Розкрити поняття академічної доброчесності.
6. Розкрити поняття авторських прав.
7. Розкрийте зміст наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. №40.

Література:

Основна: 1-3; 5.

Додаткова: 2; 5-9.

7. ФОРМИ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ УСПІШНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ

Розподіл балів, які отримують студенти за результатами поточного і підсумкового контролю (залік)

Поточний контроль (практичні заняття, самостійна робота)			ІНДЗ	Сума
Теми	Бали	Разом	0-10	0-100
Тема 1.	0-10	0-90		
Тема 2.	0-10			
Тема 3.	0-10			
Тема 4.	0-10			
Тема 5.	0-10			
Тема 6.	0-10			
Тема 7.	0-10			
Контрольна робота	0-20			

Шкала оцінювання за всіма видами контролю:

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
90-100	A	Зараховано
82-89	B	Зараховано
74-81	C	
64-73	D	
60-63	E	Зараховано
35-59	FX	
0-34	F	

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Основна література

1. Бочелюк В.Є. Методика та організація наукових досліджень з психології. К.: Вид-во: Центр учбової літератури. 2022. 360 с.
2. Конверський А. Основи методології та організації наукових досліджень. Вид-во: Центр учбової літератури. 2021. 352 с.
3. Корягін М.В., Чік М.Ю. Основи наукових досліджень: навч. посіб. К.: Вид-во: Центр учбової літератури, 2020. 492 с.
4. Методика та організація наукових досліджень з психології: навчальний посібник для студентів спеціальності 053 Психологія / Укладачі: В.Й. Бочелюк, В.В. Нечипоренко, О.Л. Позднякова, Н.Є. Завацька, Ю.А. Завацький, І.Є. Жигаренко, В.Ю. Завацький. Київ: КНТ, 2024. 384 с.
5. Основи науково-психологічних досліджень: навч.-метод. посіб. 2-ге вид., розшир. і доповн / З.М. Адамська, І.П. Андрійчук та ін.; за ред. Г.К. Радчук. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2020. 214 с.
6. Рибалка В. В. Методологічні проблеми наукової психології: посібник. К.: ІООД НАПН України, 2017. 144 с.
7. Столяренко О.Б., Куриця А.І. Технологія психологічних досліджень. К: Центр учбової літератури, 2022. 162 с.

8. Туриніна О.Л. Методологія та методи психологічного дослідження: навч.-метод. посіб. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 2018. 206 с.

9. Щедровицький Г.П. Психологія і методологія: перспективи співорганізації. *Психологія і суспільство*. 2021. № 2. С. 122-142.

Допоміжна

1. Корбутяк В. І. Методологія системного підходу та наукових досліджень: навч. посіб. Рівне: НУВГП, 2010. 176 с.

2. Методологія і психологія гуманітарного пізнання: колективна монографія. До 25-річчя наукової школи професора А.В. Фурмана. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 998 с.

3. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. / І.С.Добронравова, О.В.Руденко, Л. І.Сидоренко та ін.; за ред. І С.Добронравової (ч. 1), О.В.Руденко (ч. 2). К.: ВПЦ "Київський університет", 2018. 607 с.

4. Проблеми психологічної герменевтики. під ред. Н. В. Чепелевої. К.: Вид-во Нац. пед. ун-та ім. Н. П. Драгоманова, 2009. 382 с.

5. Саннікова О.П. Гордієнко І.О. Презентація психодіагностичної методики «Психологічна диспозиція конституційних показників самоприйняття». *Вісник післядипломної освіти: зб. наук. праць НАПН України ДЗВО «Ун-т менедж. Освіти»*. Серія «Соціальні та поведінкові науки». 2019. Вип. 9(38). С. 107-119.

6. Саннікова О.П. Континуально-ієрархічна модель особистості. *Психологія і суспільство*. 2018. № 3-4 (73-74). С. 166-177.

7. Сватенкова Т. І., Тимошенко О. А. Методологічні та теоретичні проблеми психології: навч. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018. 143 с.

8. Теоретико-методологічні проблеми психології: курс лекцій / укладач Ушакова І.М. Х.: НУЦЗУ, 2016. 191 с.

9. Титаренко Т. М. Психологічні практики конструювання життя в умовах постмодерної соціальності. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. К.: Міленіум, 2014. 206 с.

10. Фурман А.В. Методологія парадигмальних досліджень. Київ: Інститут соціальної і політичної психології НАПН України; Тернопіль: ТНЕУ, 2014. 100с.

11. Фурман А.В. Сучасні тенденції розвитку сфери психології в оптиці віта культурної методології. *Психологія і суспільство*. 2021. № 2. С. 6-15.

12. Чернілевський Д. В. Методологія наукової діяльності: навч. посіб. Вінниця: Вид-во АМСКП, 2010. 484 с.

13. Sannikova O. Continuity principle in the structure of personality characteristics. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, III(21), Issue: 43, 2015. Budapest. 2015. P. 62-66.

Інформаційні ресурси

Бібліотека Університету Ушинського: офіційний сайт.
URL: <https://library.pdpu.edu.ua/>

Міністерство освіти і науки України: офіційний сайт.
URL: <http://www.mon.gov.ua>

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: офіційний сайт.
URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>

Одеська національна наукова бібліотека: офіційний сайт.
URL: <http://odnb.odessa.ua/>

ГЛОСАРІЙ

Абстрагування - це процес мисленевого відволікання від ряду властивостей і відносин явища, яке вивчається, з одночасним виділенням властивостей (насамперед, суттєвих, загальних), що цікавлять дослідника.

Аналіз - це поділ об'єкта на складові частини з метою їх самостійного вивчення.

Аналогія — встановлення схожості в деяких властивостях і відносинах між нетотожними об'єктами.

Анкетування (франц. enquete, букв. - розслідування) - процедура опитування у письмовій формі за допомогою заздалегідь підготовлених бланків.

Банк тестових матеріалів - сукупність систематизованих тестових завдань і тестів, розроблених різними авторами для різних цілей, що пройшли апробацію і мають відомі характеристики.

Біологічний інтелект - вроджені здібності до оброблення інформації, пов'язані зі структурами і функціями кори головного мозку, що є найфундаментальнішою складовою загального інтелекту.

Валідність (англ. valide - дійсний, придатний, той, що має силу) - комплексна характеристика тесту, яка містить відомості про сферу досліджуваних явищ і репрезентативність діагностичної процедури стосовно них.

Верифікація (лат. verus - справжній) - процедура перевірки на реальне існування будь-якого поняття, що претендує на одержання статусу наукового.

Гіпотеза являє собою наукове припущення, висунуте для пояснення будь-яких процесів (явищ) або причин, які зумовлюють даний наслідок.

Дедукція — це, процес логічного висновку, перехід у процесі пізнання від загального до одиничного, виведення одиничного із загального.

Діагностичний метод - спосіб дослідження, що дає змогу отримувати точні кількісні і якісні характеристики досліджуваних індивідуально-психічних властивостей особистості з дотриманням основних вимог розроблення і використання діагностичних методик - норми, надійності та валідності.

Знання емпіричні - наукові знання, які отримані з досвіду, шляхом спостереження та експериментально, які фіксуються органами чуттів або приладами, які їх замінюють, і дають уявлення про якість й відношення обстежених явищ.

Знання теоретичні відбивають об'єкт на рівні його внутрішніх зв'язків, закономірностей становлення, розвитку та існування.

Експерт (лат. expertus - досвідчений) - компетентна особа, яка має спеціальний досвід у конкретній галузі, бере участь у дослідженні, є джерелом безпосередньої інформації.

Загальна психометрія (психометрика) - галузь психометрії, що розв'язує завдання з вимірювання психологічних характеристик стимулу, зокрема моделювання загально психологічних (справедливих для всіх людей) функціональних залежностей між властивостями стимулів і властивостями суб'єктивних реакцій.

Індукція — логічний прийом дослідження, що пов'язаний з узагальненням результатів спостереження та експерименту і рухом думки від одиничного до загального.

Інтелект (лат. *intellectus* - сприйняття, розуміння) - здатність, до набуття знання і вмінь, долаття перешкод та розв'язання нестандартних ситуацій, що визначає успішність адаптації індивіда до нових ситуацій.

Інтерв'ювання (англ. *interview* - зустріч) - метод одержання інформації у процесі усного безпосереднього спілкування, який передбачає реєстрацію та аналіз відповідей на питання, а також вивчення особливостей невербальної поведінки опитуваних.

Інтерпретація (лат. *interpretatio* - з'ясування) результатів - системна процедура пояснення досліджуваних феноменів на основі теоретичної моделі і систематизації результатів якісного і кількісного аналізу дослідницького матеріалу.

Категорії - найбільш загальні, фундаментальні поняття, які відбивають суттєві властивості явищ дійсності. Вони бувають загальнофілософськими, загальнонауковими і такими, що належать до окремої галузі науки.

Кількісний (математично-статистичний) аналіз - сукупність процедур, методів опису і перетворення дослідницьких даних на основі використання математико-статистичного апарату.

Контент-аналіз - (англ. *contents* - зміст і грец. *analysis* - розкладання) - виявлення і дослідження характеристик інформації, які містять тексти і мовні повідомлення.

Кореляційний аналіз - комплекс методів статистичного дослідження взаємозв'язку змінних, пов'язаних кореляційними відношеннями.

Користувач тесту - юридична або фізична особа, що використовує тест або результати тестування для оцінювання рівня підготовленості досліджуваних у певній галузі.

L-дані - дані, отримані шляхом реєстрації поведінки людини в повсякденному житті і формалізації оцінок експертів, які спостерігають поведінку досліджуваних.

Матриця відповідей - прямокутна таблиця, в кожній позиції якої вказують відповіді учасника тестування.

Методологія - від грецького «*methodos*» (шлях пізнання, дослідження) та «*логос*» (поняття, учення), - це система соціально апробованих правил і нормативів пізнання і дії, які співвідносяться з властивостями і законами дійсності; система принципів і способів організації і побудови теоретичної і практичної діяльності.

Метод (від грецької *metodos*) у широкому розумінні слова - це «шлях до чогось», шлях дослідження, шлях пізнання, інструмент для вирішення головного завдання науки - відкриття об'єктивних законів дійсності.

Методика — це фіксована сукупність прийомів практичної діяльності, що призводить до заздалегідь визначеного результату.

Моделювання — це метод дослідження об'єктів на їх моделях.

Надійність методики - характеристика методики, що відображає точність психодіагностичних вимірів, а також стійкість результатів тесту щодо впливу сторонніх факторів.

Наука — це особлива форма людської діяльності, яка склалася історично і має своїм результатом цілеспрямовано відібрані факти, гіпотези, теорії, закони й методи дослідження.

Наукова теорія - найвища форма узагальнення й систематизації знань.

Наукова ідея - форма думки, яка дає нове пояснення явищ.

Наукові методи, що входять до складу знань, - це весь арсенал накопичених методів дослідження, а також етап наукової діяльності (методи, методика), які використовуються у процесі наукової діяльності в даному конкретному циклі.

Операціоналізація - обов'язкове врахування процедур, прийомів і методів, які переконують у існуванні описаного явища, яка називає запроваджуване нове наукове поняття.

Особистісна риса - гіпотетична базова диспозиція або характеристика особистості, яка може використовуватися для пояснення постійності та послідовності поведінки.

Особистість - соціально зумовлена система психічних якостей індивіда, що визначається залученістю людини до конкретних суспільних, культурних, історичних відносин.

Пізнання раціональне - процес пізнання об'єктивного світу, усвідомлення сутності процесів, розкриття закономірності розвитку і «повернення» нового знання до емпіричного рівня у вигляді можливості практичного перетворення і подальшого чуттєвого пізнання.

Пізнання чуттєве забезпечує безпосередній зв'язок людини з навколишньою дійсністю, проникнення її в розмаїття явищ природи.

Поняття — це думка, відбита в узагальненій формі. Поняття виробляються (уточнюються) не лише на початку наукової діяльності, переважно як необхідні наукові наявні знання в постановці проблеми й формуванні гіпотез.

Принцип — це головне вихідне положення наукової теорії, що виступає як перше й найабстрактніше визначення ідеї як початкової форми систематизації знань. (*Ретельніше розглянемо пізніше*).

Проективні методики (лат. projectus - кинутий вперед) - сукупність методик, спрямованих на дослідження особистості людини через її реагування будь-яким способом на неструктуровані або неоднозначні об'єкти і ситуації.

Проекція (лат. projectio - викидання вперед) - механізм психологічного захисту індивіда, що полягає в неусвідомленому наділенні іншого індивіда власними рисами і властивостями, несвідомому приписуванні суб'єктом власних думок, переживань, витиснених мотивів і рис характеру іншим людям.

Психодіагностика (грец. psyche - душа і diagnostikos - здатність розпізнавати) - галузь психологічної науки, що розробляє теорію, принципи та інструменти оцінювання і вимірювання індивідуально-психологічних особливостей особистості, а також змінних соціального оточення, в якому здійснюється життєдіяльність особистості.

Психологічне оцінювання - процес систематизованого збирання інформації про особистість і особливості навколишнього середовища, на основі якого здійснюється прийняття відповідного поставленим завданням рішення (висновку).

Риси - стійкі якості, властиві конкретній людині, що виявляються в різних ситуаціях.

Самосвідомість (англ. self-consciousness, нім. Selbstbewusst-sein) - динамічна система уявлень людини про себе, усвідомлення нею своїх фізичних, інтелектуальних та інших якостей, їх самооцінка, а також суб'єктивне сприйняття факторів, які на неї впливають.

Системний підхід — це сукупність загальнонаукових методологічних принципів (вимог), в основі яких лежить розгляд об'єктів як систем

Соціальний інтелект - інтелект індивіда, що формується у процесі соціалізації під впливом умов соціального середовища.

Спостереження - метод вивчення психічних особливостей Індивідів на основі фіксації проявів їх поведінки.

T-дані - дані, отримані в результаті об'єктивного вимірювання поведінки (вербального, невербального, соціального та індивідуального) без звернення до самооцінок або експертів.

Теорія – найвища форма узагальнення й систематизації знань, вчення про узагальнений досвід, практику, сформульовані наукові принципи й методи.

Тест (англ. test - проба, випробування, перевірка) психологічний - сукупність стандартизованих, стимулюючих певну форму активності, іноді обмежених часовими межами завдань і запитань, результати яких піддаються кількісному і якісному оцінюванню і дають змогу встановити індивідуально-психологічні відмінності особистості.

Умови тестування - навколишнє оточення (готовність приміщення, стан робочих місць, поведінка дослідників) та інші фактори, що впливають на процес тестування.

Узагальнення — це процес становлення загальних властивостей і ознак предметів.

Фактор - чинник, який визначає загальну (універсальну) інтелектуальну здатність людини (наприклад, генеральний g фактор, специфічні фактори, (Ч. Спірмен) проміжні (групові) фактори (Л. Терстоун) тощо) і призначений для опису факторних моделей інтелекту.

Факторний аналіз - комплекс аналітичних методів, що дають змогу виявити приховані (латентні) ознаки, а також причини їх виникнення і внутрішні закономірності їх взаємозв'язку.

Цінності - вираження оцінки індивідом явищ дійсності та вчинків при задоволенні потреб та інтересів.

Час тестування - період часу, що відводиться на виконання тесту.

Шкала (лат. scalae - період, драбина) - впорядкована сукупність дійсних чисел (індексів), що відповідають ряду можливих значень вимірюваної величини.

Шкалювання (англ. skaling - визначення масштабу, одиниці вимірювання) - моделювання явищ за допомогою числових систем, спосіб організації у вимірювальних шкалах даних емпіричних, експериментальних, тестових досліджень, аналізу об'єктивної інформації.

Якісний аналіз результатів - сукупність процедур і методів опису дослідницьких даних на основі теоретичних умовиводів і узагальнень, індивідуального досвіду, інтуїції, методів логічного висновку.